
Kádár Sára

Esetleírás a családgondozás gyakorlatából

A családgondozás nem „mutató” munka, és nem jár együtt gyors eredményekkel. Annak, aki ezt vállalta, ezzel a ténnyel számolnia kell. Flaubert írta: „Számomra a siker nem cél, legfeljebb eredmény”. A családgondozó célja csak az lehet, hogy eredményesen tudjon segíteni. Ha ez kisebb vagy nagyobb mértékben eredményes, ha sikerül a családot vagy egyes tagjait – saját érdekükben – partnernek megnyerni, együttes erőfeszítéssel valamit elérni, az öröm, eredmény, ünnep. A családgondozónak – lelkiismeretes munka ellenére – ritkán van ilyenben része.

A családgondozók mindnyájan tudják, hogy vannak olyan családok, amelyek képtelenek saját érdekeik védelmére, megfelelő képviselésére. Az okok sokfélék, jelentős közöttük az ismerethiány. Senki nem világosítja fel a családokat lehetőségeikről, jogaikról. Félnek – nem indokolatlanul – az eljárások bonyolultságától, a hatóságokként viselkedő szervezetektől, intézményektől, egyénektől. Nem értik a hivatalos szöveget, nyelvezetet, a fellebbezés lehetőségét, módját. Tehát a tudatlanság, a megfelelő fellépés, az érdekvédelem és az információk hiánya miatt nagy a családok kiszolgáltatottsága, anyagi, erkölcsi kára.

De sok évtizedes munkám során is ritkán találkoztam azonban az A. családhoz hasonlóval. A következőkben róluk lesz szó.

A három generációt magába foglaló A. családnál a tudatlanság – hátrányos következményeivel együtt – halmozottan jelentkezett. Zolira, a család 14 éves gyermekére az Ifjúsági Ház egyik népművelője hívta fel a kerületi Nevelési Tanácsadó figyelmét, jelezve, hogy a VI. osztályos tanulót „14 évesen kitétték az általános iskolából”. (A szülők nem tiltakoztak!) A népművelő félt a gyerek elkallódásától, és kérte, hogy a nevelési tanácsadó munkatársa foglalkozzon a fiúval. Zoli hívásomra nem jött el a nevelési tanácsadóba, így került sor a családlátogatásra.

Első alkalommal a gyermek édesanyja és nővére volt otthon. Mindketten a szociális foglalkoztató munkatársai, bedolgozóként otthon végezték munkájukat. Gyanakvón, bizalmatlanul fogadtak. Egész magatartásukban – ki nem mondottan – az tükröződött, hogy eddig sem segítettek rajtuk senki, a jövőben sem fog, akkor meg kár zaklatni, zavarni őket. A későbbiekben, amikor kutattam a korábbi elutasító magatartás okát, kide-

rült, hogy közvetve azt tapasztalták: aki például anyagi segítséget nyújt, az bele is akar szólni az életükbe. S ebből ők nem kértek. Elmondták nekem, hogy a házban lakó, rendszeres nevelési segélyben részesülő családnál az „ellenőr” még a szekrénybe is belenézett. Első látogatásomkor ezt még nem tudtam, de éreztem a család ellenállását, ezt kellett leküzdenem ahhoz, hogy segítségemet elfogadják. (A család az eddigiekben valóban soha nem kért sem segélyt, sem más segítséget gondjai megoldásához.)

A család tagjai (1987-ben, az első látogatás alkalmával):

1. A. Sándor segédmunkás, apa. Rendszeresen dolgozik, rendszeresen iszik is, de – mint elmondták – komolyabb „zűröket” nem okoz.

2. A. Sándorné bedolgozó, anya. 53 éves, de fogatlansága miatt idősebbnek látszik. Hét gyermeket szült, közülük három már családot alapított, és elköltözött. A szülők együtt laknak három kiskorú és egy nagykorú gyermekükkel, és két unokájukkal.

3. A. Zsuzsa a szülők még otthon tartózkodó gyermekei közül a legidősebb, 27 éves, bedolgozó, hat osztályt végzett. Két gyermekét neveli 2500-3500 forintos bedolgozói keresetéből (1987. novemberi adat – ez megismerkedésünk ideje). Mindkét gyermeke házasságon kívül született – más-más apától. A nagyobbikat apja elismerte, az ő nevében van, de tartásdíjat nem fizet, a kisebbiket az apja nem ismerte el.

4. A. Laci segédmunkás. Az általános iskolából a VI. osztály elvégzése után kimaradt, a dolgozók általános iskolájának hetedik osztályos tanulója.

5. A. Zoli segédmunkás, hatodik osztályosként kizárták az általános iskolából. Nem jár iskolába.

6. A. Éva túlkorosként ötödik osztályos. Nem napközis, igen gyenge tanuló. Hazajövele után megállapítottam, hogy nem is való az ötödikes gyermekek közé a napközibe, és nem is lenne értelme erre ösztönözni. A védő-óvó intézkedésben előírt kötelezésre gondolok.

A. Zsuzsa gyermekei:

7. A. Zoli négy éves, otthon tartózkodik, óvodába nem jár, játéka nincs. Igen rosszul beszél. Apjával nincs kapcsolata.

8. Norbi nem egészen két éves. Igen erősen fogyatékos, mindig a kiságyban van. Az anya elmondása szerint majdnem vak, jár vele szemorvoshoz. A gyermek nem jár, nem beszél, nem fog meg semmit.

A nyolc tagú család egy lakótelepi, 71 négyzetméteres, egy szoba, két fél szobás, igen elhanyagolt, gondozatlan lakásban él. A mindennapi élet és a munka egy szobában zajlik; ott esznek, dolgoznak, tanulnak, tévénéznek, játszanak stb. Itt helyezik el a bedolgozáshoz szükséges eszközöket, nyomtatványokat, tehát raktárként is szolgál.

Az első családlátogatást követték a továbbiak. A beszélgetésekből nyilvánvalóvá vált, hogy a család saját helyzetének, körülményeinek javítása érdekében nem képes lépéseket tenni. A két anya szinte kimotozhatóan otthonról, semmit nem intéznek el, ami fontos lenne számukra.

Zsuzsa Norbi esetében nem is kérte az apaság megállapítását. Zoli apját kötelezték tartásdíj fizetésére, de az apa évek óta nem tett eleget

fizetési kötelezettségének. Utoljára akkor kapott az anya tartásdíjat, amikor az apa bevonult tényleges katonai szolgálatra. Az anya a honvédségtől nem kért segélyt. Az apa már leszerelt a katonaságtól, de továbbra sem fizetett. Az anya egyszer felhívta telefonon, megkérdezte, hogy nem akarja-e látni a kisfiát. Az apának erre nem volt igénye, fizetési kötelezettsége elől elzárkózott. Az anya ezt tudomásul vette, sehová sem fordult.

Zsuzsára és édesanyjára a passzivitás és a mindenbe belenyugvás a legjellemzőbb. Ebből a beletörődésből nagyon nehéz kimotozítani őket. Ez a magatartás nagy mértékben akadályozta az intenzív, gyors változtatást, legalább anyagi helyzetük javítását, mint a továbblépés egyik előfeltételét. Elemi dolgok elintézése – a szükséges iratok elővétele, a kereseti kimutatás beszerzése – nehézségekbe ütközött. Kimondva-kimondatlanul az érződött, hogy „úgyis hiábavaló minden erőfeszítés, úgysem változik semmi”. Ezt a beletörődést jól fejezte ki A. Sándorné egyik kijelentése: „Tessék tudomásul venni, hogy nálunk ez már így van, hogy a gyerekek nem fejezik be a nyolc osztályt, mind kimarad az iskolából, vagy az ötödik, vagy a hatodik osztály után, hát nem üthetem agyon őket. Évával is biztos ez lesz.” Jellemző volt reagálása arra a javaslatomra is, hogy Zsuzsa – hasonlóan Lacihoz – járjon a dolgozók iskolájába. Közölte, hogy nem vállalja az unokákat erre az időre, pedig összesen heti két délutánról lett volna szó. Az igazsághoz tartozik, hogy Zsuzsa maga sem akart tanulni.

Bár Zoli miatt mentem a családhoz, megismerésük alapján úgy láttam, hogy Zoli gondjaival korábban kellett volna foglalkozni, mert akkor valószínűleg meg tudtam volna akadályozni az iskolából való eltávolítását. Az adott időben azonban sokkal sürgősebben megoldandó, fontosabb feladatok voltak, miután Zoli helyzetén – a dolgozók iskolájába irányításon túl – nem sokat tudtam lendíteni.

A család megismerése alapján a következő célokat tűztem magam elé:

– Norbi alapos kivizsgálását. Ennek alapján szakemberek segítségével, illetve útmutatásaiknak megfelelően a gyermek fejlesztésének megoldását, gyógyíttatását, és ha szükséges, elhelyezését.

– Zoli óvodai elhelyezését, és az ehhez szükséges feltételek megteremtését elsőrendű feladatnak tartottam. A prevenciót, a későbbi bajok (iskolaéretlenség, túlkorosság stb.) megelőzését leginkább ez szolgálhatta. Nyilvánvaló volt, hogy ha a gyermek az egész napját ebben az ingerszegény környezetben tölti, a későbbiekben követni fogja anyja és nagybátyjai iskolai „karrierjét”, az általános iskola abbahagyását. Úgy láttam, hogy a család által törvényszerűnek tartott út végigjárását Zolinál még időben meg lehetne akadályozni: óvoda, logopédus igénybevételével, s ha majd szükségesnek látszik, fejlesztő foglalkoztatással.

– Mindkét gyermek játékhöz, mesekönyvhöz juttatását.

– Zsuzsa segítségét abban, hogy maga és gyermekei érdekét jobban tudja képviselni, mint anyja tette és teszi, hogy igazán anyává váljék. Aktivizálását általános iskolai tanulmányainak befejezésére, gyermekeivel intenzívebb törődésre, szabad ideje értelmesebb felhasználására.

- Éva segítségét, hogy az általános iskolát befejezze, szabad idejét tartalmasabban töltsse el.
 - Laci és Zoli segítségét a dolgozók iskolájának elvégzésében, majd szakma tanulásában.
 - Mindkét anya segítségét nagyfokú elhanyagoltságuk felszámolásában (pl. fogcsináltatás, fodrász stb.).
 - Fentiekhez szükséges feltételek megteremtése.
- A család érdekében kapcsolatot teremtettem mindazokkal, aki segítséget nyújthattak:*
- a családvédelmi csoport illetékes munkatársával (rendkívüli segély(ek), majd rendszeres nevelési segély ügyben);
 - egy vidéki bírósággal (apaság megállapítása és gyermektartásdíj);
 - egy budapesti bírósággal (megítélt gyermektartásdíj behajtása);
 - az apák munkahelyeivel (a megítélt tartásdíj megküldésének többszörös sürgetése);
 - óvodával, logopédussal (Zoli felvétele, rendszeres kapcsolattartás, beszédének javítása);
 - az általános iskola pedagógusaival Éva miatt;
 - a dolgozók általános iskolájának pedagógusaival Laci és Zoli miatt;
 - az Ifjúsági Ház vezetőjével és munkatársaival (a tőlük kapott jelzésre visszajelezttem, ezenkívül segítségüket kértem Éva, Zoli és Laci tanulmányi munkájának támogatására szabad idejük lekötése érdekében);
 - a fogyatékos gyermekek ügyében jártas gyógypedagógus kolléganőm segítségét kértem Norbi alaposabb szakvizsgálata érdekében;
 - ugyancsak Norbi érdekében együttműködtem a gyermekidegyógyással, majd a gyermekgyógyással, a nővérrel (a gyermek teljes kivizsgálása, rendszeres kezelése, egészségügyi otthonba utalás előkészítése stb.).

Eközben megszületett Zsuzsa újabb gyermeke, Niki, miatta ugyancsak az orvosokkal és a védőnővel tárgyaltam.

Fentiek jelzik, hogy a családgondozás komplexitása nem frázis, s azt is, hogy a segítőtársak megtalálásának óriási szerepe van a munkában.

Készítsük el a mérleget: mit sikerült elérnem és mit nem?

Mindenekelőtt Zsuzsát sikerült meggyőznöm arról, hogy annak ellenére, hogy ő otthon dolgozik, négy éves kisfiának az óvodában a helye. Számtalan ellenvetése volt, de végül sikerült meggyőznöm. Ennek ellenére Zoli óvodába járásához még igen sok gyakorlati akadályt kellett leküzdeni. (Szükség volt az anya fizetési igazolására, Zoli orvosi vizsgálatára, az előírt holmik beszerzésére, jellel való ellátására stb.)

Kérésemre a családvédelmi csoport soron kívül utalt ki segélyt az óvoda befizetésére és a szükséges dolgok megvásárlásához. Az anya ennek ellenére december helyett csak januárban vitte Zolit az óvodába. Először fél, majd egész napra. A gyerek jól érezte magát, szerették, szépen fejlődött. A logopédus lelkiismeretesen foglalkozott vele. Gondosan leírta az anyának, hogy otthon hogyan törődjön Zolival. (A leírtakat az anyával – miután nem egészen értette – pontról pontra végigbeszéltem, mégsem

sikerült elérnünk, hogy a javasoltakat maradéktalanul teljesítse.) Zoli beszéde ennek ellenére sokat javult.

Látogatásaim során soha nem láttam játékot. Zoli unatkozott. Vittem a gyerekeknek játékokat, mesekönyveket. (A nagyobb gyerekek az Ifjúsági Házból kölcsönöztek társasjátékokat.) Sikerült elérnem, hogy az anya rendszeresen mesélt Zolinak. Már 1987 karácsonyára sok játékot kapott Zoli az anyjától és az anya testvéreitől is. Azóta rendszeresen vesznek neki könyvet, játékot. Ez polgárjogot nyert a családban. Öröm látni a Legóval elmélyülten játszó, vagy ügyesen rajzoló, festő gyereket. Bár az anya – munkájára hivatkozva – nem csinált Zolival közös programokat, testvérei vitték magukkal strandra, moziba, térre. Megjegyzem, az óvodába is főleg Éva vitte a gyereket.

Zoli helyzete lényegesen javult, ennek ellenére a nevelési tanácsadó pszichológusa óvodai felmérésekor több területen lemaradást észlelt nála. Ezért javasoltuk, hogy hozza fejlesztő foglalkozásokra. Egyszer elhozta, majd elmaradt. Indok: az anyja mondta, hogy ő is csak egyszer vitte mind egyik gyermekét. Ismét elmagyaráztam az iskolaérettségi vizsgálat és a fejlesztő foglalkozás különbségét, ezután még egyszer eljöttek, többször nem. A gyerek ügyes mozgású, tornatagozatra akarták felvenni, de miután oda kísérni kellett volna, az anya ezt nem vállalta. Zoli jelenleg második osztályos, nincs vele probléma.

- Norbi eszméletvesztései miatt állandó orvosi felügyelet alatt állt. Az anya erre hivatkozva nem vitte el a Vakok Intézetébe vizsgálatra. Pedig ezt előzetesen megbeszéltük. Mint utóbb kiderült, ebben amellet, hogy Zsuzsa minden „nem muszáj” feladatot halogatott, én is ludas voltam. Amikor kezébe adtam a címet és a telefonszámot mondtam, hogy kérjen időpontot, hogy mikor viheti a gyereket. Ezt – mint egy későbbi beszélgetésben elmondta – nem értette. Tehát nem jól mértem fel, hogy hol tart, pedig tudatosan nem használtam idegen kifejezést. Beszéltem a gyermeket kezelő idegorvossal, aki egyetértett velem a vizsgálat szükségességében, sőt egyéb (hallás stb.) vizsgálatra is elküldte, hogy világosan lássuk a további teendőket. Végül a Vakok Intézetéből kimentek a lakásukra, s az összvizsgálat megállapította, hogy a gyermek képezhetetlen. Egészségügyi otthonba került.

- A későbbiekben a legkisebb gyermek, Niki vizsgálatát is kértem, miután kisebb problémákat észleltem.

A család anyagi helyzetén nagyot sikerült lendítenem. Kérésünkre mindkét bíróság intézkedett, majd a sürgetések után a továbbiakban Zsuzsa már rendszeresen kapta a tartásdíjakat. Miután közreműködésemmel a családvédelmi csoport által megkövetelt saját erőfeszítések eredménnyel zárultak, elhárult az akadály az általam javasolt rendszeres nevelési segély kiutalása elől. Így anyagi helyzetük lényegében rendeződött. Jövedelmük néhány hónap alatt többszörösére növekedett. Mindez természetesen pozitívan hatott a gyermekek ételmezésére, ruhaneművel, játékkal stb. való ellátottságukra.

Zsuzsát nem sikerült az általános iskola befejezésére rábeszelnem, érveim nem hatottak.

A három nagyobb gyermek, illetve a már nagykorú fiúk helyzetének alakulása:

A két fiúval sokkal kevesebb gond és teendő volt, mint Évával. Laci befejezte a dolgozók iskolájában a nyolcadik osztályt. Dolgozik, szakma tanulásáról hallani sem akart.

Zoli is jár a dolgozók iskolájába, de igen nehezen ment a tanulás, főleg a matematika. Többször bukott, a pótvizsga sem sikerült matematikából. Mégis engedték, hogy járjon a nyolcadik osztályba, és matematikából a két osztály anyagából együtt vizsgázzon. Megbeszéltük, hogy az Ifjúsági Házban segítenek, ha rendszeresen bejár. Nehezen, csekély tudással, de befejezte az általános iskolát.

Évával voltam a legnagyobb bajban, passzivitása, érdektelensége miatt. Magatartásával semmi probléma nem volt. Csendben végigülte az órákat. Az iskolában is, és velem is keveset beszélt. Kérdésekre gyakran csak a vállát vonogatta. Igen nehéz volt vele kontaktust teremteni, beszélgetni. Később ez fokozatosan oldódott. Szinte reménytelennek látszott, hogy elvégezze az általános iskolát. Nyilvánvaló volt, hogy amennyiben nappalin, a megszokott iskolában nem fejezi be a nyolc osztályt, ő – ellentétben fiútestvéreivel – nem fog a dolgozók iskolájába járni. Külön tanulmány lenne, hogy mi mindennel kísérleteztem vele kapcsolatban – sikertelenül. Ezért csak felsorolom próbálkozásaimat: javasoltam, hogy járjon iskolai korrepetálásra, menjen az Ifjúsági Házba tanulni, jöjjön a Nevelési Tanácsadóba. Sehova nem ment. Amikor édesanyja elmondta, hogy csak a barátnőjével jár mindenhol, felajánlottam, hogy jöjjön a barátnőjével együtt. Végül, amikor Éva panaszkodott nekem, hogy a történelmet képtelen megérteni, megtanulni, hajlandó volt elővenni a történelemkönyvet és a füzetét, ami üres volt. Néhány lecke „közös” feldolgozása alapján tanulási módszerének kialakításában (lényeg kiemelése, vázlatkészítés, legyen egy csontváz, amire némi húst tehet stb.) igyekeztem segíteni. A munkát nagyon nehezítette az alapok, elemi ismeretek hiánya. Az új anyagok tárgyalásánál kiderült, hogy nincs mihez kapcsolnia. A lényeg: tanév közben általában három, sőt előfordult, hogy öt tárgyból állt bukásra, tanév végén valamit javított, a pótvizsgán átment. Valószínűleg ő is számított arra, amit anyja fejezett ki: „átlökdösik Évát, nem fogják megbuktatni”. Ebben igaza lett, de abban szerencsére nem, hogy az ő családjukban megváltoztathatatlanul, sorscsapásként minden gyerek kimarad az iskolából az ötödik, de legkésőbb a hatodik osztály után. Évánál – elsőként a családban – ez nem következett be!

A nyolcadikos bizonyítvány megvolt, de nagy problémát jelentett, hogy ilyen kis tudással hogyan tovább? Kivételes, nem is remélt szerencsével ez is megoldódott. A volt általános iskolája két éves szakiskolát indított, oda felvették. Ide szeret járni, hasonlóan gyenge tanulók között jól megállja a helyét. Mindazt, amit tanul – háztartásvezetés, csecsemő- és beteggondozás, varrás stb. – biztosan kitűnően fogja tudni hasznosítani, legalább a saját háztartásában, de remélhetőleg másutt is.

Ahhoz, hogy egy családnál eredményt lehessen elérni, igen sokféle segítségre van szükség. A család érdekében rendszeres kapcsolatot tartot-

tam a pedagógusokkal, orvosokkal stb. Ez természetes, enélkül nem lehet eredményt elérni, ennél a családnál azonban ki szeretném emelni az Ifjúsági Ház szerepét. Csak hálával tudok hivatásterető munkatársaira gondolni, akik becsalogatták oda ezeket a gyerekeket, kimozdítva őket ingerszegény környezetükből. Programot, hasznos elfoglaltságot, tanulási segítséget nyújtottak nekik. A táborba soha el nem jutó gyerekeket évente vándortáborba vitték, élményt biztosítottak számukra.

(Zárójelben megjegyzem: amennyiben a prevenciót szolgáló alapvető intézményekre a jövőben nem jut pénz, később sokkal több és ezek fenntartásánál jóval drágább alkoholelvonóra, drogambulanciára, kórházi helyre, zárt intézetre és börtönre stb. lesz szükség!)

Rég vallom, hogy a családoknak lehet és kell segíteni, sok mindenre lehet tanítani őket, de nagyon sokat lehet tanulni is tőlük. Ennél a kifelé zárt, nagyon könnyen sértődő, a pedagógusokkal szemben sok fenntartással élő, elítéleteket tápláló, gyakran sündisznó állásba helyezkedő családnál is ezt tapasztaltam. Igen nagyfokú belső kohézióval rendelkeztek, s ez a bajban különösen megmutatkozott. Az anyának az egyik lábát – elhanyagolás és elégtelen orvosi ellátás következtében – térdből amputálni kellett. Megható volt az összetartásuk, áldozatkészségük. Az ott-honról, de méginkább a kerületből ki nem mozduló családtagok naponta 4-5 órát utaztak a kórházba, majd az utókezelésen még messzebb lévő anyjukhoz. Egy napon nem maradt látogatók nélkül!

Sok dilemmával küzd minden család gondozó. Ennél a családnál is voltak ilyen problémáim, de területi korlátok miatt nem érintettem. Ilyen volt, hogy mit csináljak meg helyettük (beadványok megírása stb.) és mihez ragaszkodjam, hogy maguk oldják meg (pl. Éva maga szerezz be hiányzó tankönyveit az Október 6. utcában – hetekig volt beszéd téma, amíg rá tudtam erre venni). Lényegesnek tartottam, hogy felkeltsem a felelősségérzetüket saját dolgaikért.

Problémát jelentett az is, hogy mikor fejezzem be a munkát. Bevallom, hogy több ízben is hajtottam rá, amikor úgy éreztem, hogy amit tudtam, megtettem, a további családlátogatásoktól, azok hatékonyságától nem sokat vártam. Ezen szándékomat őszintén elmondtam Zsuzsának és anyjának, akik – passzivitásuk ellenére – élénken tiltakoztak, és kérték, hogy továbbra is jöjjenek. Önkritikusan kijelentették: „maga sokat segített nekünk, mi magunktól igazán nem mentünk volna sehová, tanultunk magától...” A kérésen túl, a még elintézetlen és újabb teendők (Zsuzsa harmadik gyermekének születése stb.) egy ideig még a családnál tartottak.

Úgy gondolom, hogy az A. családnál bekövetkezett változásokat sem túlbecsülni, sem lebecsülni nem szabad. A változások értékét csak a jövő fogja megmutatni.